

Edoardo Volterra, *La "Graduum agnationis vetustissima descriptio" segnalata da Cujas. -Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Anno CCCLXXV - 1978, Memorie, Classe di Scienze morali ecc., ser. VIII-vol. XXII, fasc.1.Roma 1978. 108 s., 17 příloh.*

V tomto pojednání, předloženém Římské Akademii 13.11.1976, prokázal Volterra, že je jednou z vedoucích postav soudobé romanistiky také pokud jde o práci s prameny. Jeho studie je ovocem stejně důvtipu, jako mravenčí práce na rukopisech, studovaných in originali ve významných evropských knihovnách. Pozoruhodné na ní je, že jejím předmětem jsou méně texty, které ustupují významem i množstvím grafickým znázorněním příbuzenských stupňů. Jsou to ze středověkých i raněnovověkých kodexů známé diagramy, stemmata, v různých provedeních, např. ve tvaru domu, jehož jednotlivé "kameny" jsou vyplněny názvy. Účelem těch to rodokmenů (stemma nebo stemmata znamenalo původně v řečtině "věnec", u Římanů věnce, jimiž byla zdobena v příbytcích poprsí předků, a metaforicky rodokmen) bylo vhodným uspořádáním umožnit zájemci, studentovi i praktikovi, rychlou orientaci po stupních, dávajících odpověď na otázku, kdo je povolán dědit podle pravidel zákonné, intestátní posloupnosti.

Když justiniánské právo nahradilo v zásadě někdejší právní příbuzenské svazky agnátů soustavou příbuzných pokrevních, kognátských, pokládali autoři učebnice, Institucí, za vhodné věnovat celý 6. titul její 3. knihy otázce, jak se tyto příbuzní správně nazývají a která se mají jejich stupně počítat. Pravděpodobně byly k tomu pořizovány i grafické pomůcky, ale v nám známých rukopisech Justiniánových Institucí není nikde připojeno podobné znázornění. Volterra podotýká, že řecké stemma je v Theofilově Paraphrasi Institucí, a že Cujas se pokusil takové ve svých *Notae* k Justiniánovým Institucím vykonstruovat (*immaginare*, str. 52). Znamé byly však podobné diagramy mnohem dříve, jak víme ze satirika Aulá Peraia z doby Neronovy a z popisu v Paulových Sentencích (Dig.38,10,9).

Tím pozoruhodnější je, že v některých pozdějších rukopisech resp. vydáních justiniánského práva jsou výklady o této otázce doprovázeny grafickým zobrazením, které je v rozporu s textem. Místo toho lze zjistit, že toto odpovídá předjustiniánskému stavu, ano, že se shoduje s popisem, jak uvádí zákon Dvanácti tabulí Gaius, což známe spolehlivě teprve od publikace veronského nálezu r. 1820. Otázkám, jak k tomuto zjištění v konkrétním případě došlo, proč dávno obsoletních rodokmenů bylo používáno v nových spisech, a jaký je právní a historický obsah a význam dokladu, o nějž toto zjištění se opírá, je věnováno v l a s t n í Volterrovo pojednání (str. 1-72).

V roce 1564, tedy déle než 250 let před nálezem Veronského Gaia a sedm let před publikací sbírky *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, v níž jsou mimo jiné úryvky z Gaia, uveřejnil zakladatel nové právnické metody, vycházející z historického výkladu pramenů, Jacobus Cujacius (Jacques Cujas) další část svého díla *Observationum et emendationum libri*. V jeho kapitole 40. knihy VI. je popsáno a interpretováno stemma, které Volterra identifikuje s rukopisným Cod.Par.Lat. 4410 fol. 3 v. a které také v recenzované studii jako II. tabuli reprodukuje. Zároveň provádí důkaz, že jde o onen Kodex Breviaris Alaricianus z 9. stol., který Cujasovi zapůjčil jeho vědecký přítel Aimar de Ranconnet. Cujas jako nedostižný znalec a exeget římských pramenů své doby si uvědomil zmíněnou diskrepanci tohoto rodokomenu jak vzhledem k jiným podobným diagramům, tak s jeho obsahem, odporujícím textu onoho kodexu. Tomuto diagramu dal název "*Graduum agnationis vetustissima descriptio*", protože operoval s pojmy agnátského příbuzenství, dávno již překonanými, natož aby něco říkala jeho označení kodexům raného středověku.

Cujas věděl ještě o třech stemmatech v podobně starých kodexech a chystal se je vydat, ale nedošlo k tomu. Volterra i tyto podrobil zevrubnému studiu v Bibliothèque Nationale a uveřejňuje jejich rodokmeny na dalších tabulích. Zjistil shodnost stemmatu, které měl Cujas v ruce, s Gaiovými Institucemi (jak lze jejich první chybějící list veronského znění, III, 1-4, doplnit z *Collatio* 16,2,1-5), a že tudíž tento rodokmen je ilustrací práva podle zákona Dvanácti tabulí.

Přirozeně musil se Volterra vypořádat ještě s třemi jinými, shora zmíněnými kodexy Breviaris, jednak aby vyloučil, že některého z nich Cujas použil, jednak aby zjistil, že i v nich lze zjistit stejnou diskrepanci textu a rodokmenu. S výjimkou dvou kodexů, které zkoumal ve Vatikánské resp. Leydenské knihovně, studoval je v Paříži a dospěl k závěru, že byly redigovány mezi 8. až 10. stoletím ve Francii. Jejich zachování je svědectvím skutečnosti, že Lex Romana Visigothorum čili Breviarium Alaricianum z r. 506 si právě ve Francii zachovalo svou platnost jako pramen vulgárního římského práva až do 12. století. Jeho kompilátoři použili také spisů právníků, působivších před reformami, k nimž došlo v Římě ve 3. století n. l., mimo jiné zkráceného Gaia. Termíny použité v rodokmenech vyjadřují posloupnost agnátskou. Jak se tedy dostaly tyto rodokmeny, odpovídající starému ius civile, do kodexů, obsahujících intestátní právo dědické z počátku 6. století a v docela jiných společenských poměrech v jiné zemi, jižní Francii a Španělsku? Když dávno předtím bylo v Římě toto právo reformováno prétozem a senatuskonsulty? Volterra resignuje na rozluštění a přiznává (str. 5, 45 a 71), že se mu nepodařilo toto "his-

torické tajemství" odhalit. Při vší skromnosti, kterou je recensent povinen vůči práci tak objevné, odvažují se domněnky, že šlo o pouhou setrvačnost, o nechť pouštět se do přepracovávání tradičních schemat diagramů, takže byly mechanicky překreslovány ze starších do pozdějších spisů.

Volterra se zabývá otázkou rodokmenů - stemmat ještě podrobně a po jejich obecné stránce. Je tak prvním z četných badatelů, kteří studovali a vydávali podobné kodexy, ale kteří stovkám těchto zobrazení, jež jsou v nich, nevěnovali pozornost. Pokud jsou tyto rodokmeny reprodukovány v novodobých edicích pramenů, bude třeba je opravit podle této Volterrovy studie.

Posléze se V. zabývá významem Cujasova objevu, který si dosud romanistická věda neuvědomovala. Týká se zvláště základních pojmů rodinného práva, manus a patria potestas, jež nutno přesně rozlišovat. Důležité je jeho upozornění, že již právníci 3. století, Paulus a Ulpian, se ve svých výkladech distancovali od stemmatu, objeveného Cujasem, kdežto právník 2. století, Gaius, je v naprosté shodě s ním. Odtud označil Cujas v geniální intuici "svou" listinu jako "vetustissima". Zvláštní stať věnuje V. otázce conventionis in manum. Podává přehled vývoje od doby Hadriánovy a dovozuje, že tato instituce zanikla v dobách značně starších, než se předpokládá. Studie vyznačuje se nejen hlubokým proniknutím pramenů, z nichž některé jsou juxtaponovány nebo uváděny in extenso, ale i obsáhlým rozhledem. Díky tomu podařilo se V-vi upozornit i na leccos, co přímo s tematem studie nesouvisí, tak např. objevit ve vatikánském Kodexu Lat. 1023 zlomky dosud neznámého Kodexu Theodosiova.

Poněvadž Cujasovi dal svůj pramen k využití Aimar de Ranconnet, pokládal V. za slušné, aby k své studii připojil článek o jeho životě a činnosti (str. 73-83), v němž shrnul všechny zprávy o tomto muži, jenž byl známý jako vědecký pomocník některých proslulejších duchů, a zemřel jako politický vězeň v Bastille r. 1559. Jako druhý údaj uveřejňuje V. přehled vydání zmíněného Cujasova díla *Observationes et emendationes*, čítajícího postupně 28 knih, od r. 1556 až do 19. stol. (str. 84-108).

Edoardo Volterra, uznávaný znalec rodinného práva, prokázal v této práci skutečné mistrovství ve využití pramenů. Nelze se tomu divit, vždyť již před 44 lety přednášel na Mezinárodním právnickém kongresu v Římě o rukopisu *Consultationis veteris cuiusdam iurisconsulti* a o jeho objeviteli, Antoine Loiselovi.

Jiří Cvetler